

TASNÁDI ISTVÁN

LÁTVÁNYDRAMATURGIA

PETER WEISS: MARAT/SADE

Vannak szerencsés színháztörténeti pillanatok, amikor egymásra talál darab, rendező, kor, közönség, társulat, és a megszülető előadás olyan gondolatokat, indulatokat képes közvetíteni, melyeket mindenki ért és átérez, s mindenki — így vagy úgy — rezonál rájuk. Ilyen volt Ács János 1981-es kaposvári *Marat/Sade* rendezése. Ha tehát ma va-

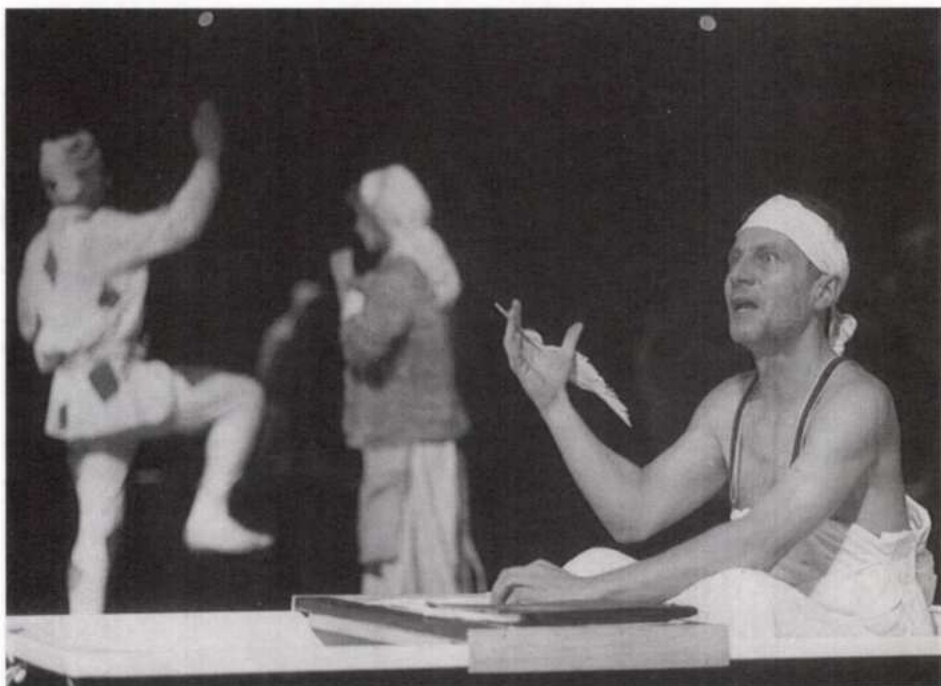
laki meg akarja rendezni Peter Weiss darabját, egy eleven legenda emlékével kell versenyre kelnie. Ács évtizedekre „levédte” a témát, akár csak Ascher Tamás a *Három nővért* (a persziflázsokban kedvét lelő Verebes István az idén mindkettőt bemutatja Nyíregyházán), ezért aztán sokakat meglepett, hogy a győri színház műsorára tűzte a darabot. A kaposvári előadás '56-

ról szólt költőien, ám nagyon is konkrét módon; minden előadás spontán tüntetés volt valami ellen, hitvallás valami mellett. Ezenkívül formavilágával is feltűnést kelthetett, hiszen a rendező az éneketekben az elsők között vezette be a kőszínház falai közé a mozgásszínházi szemléletet. De mit tud nyújtani, miről szólhat ez a darab ma, egy véráldozat nélkül lezajlott „forradalom” után? Tud-e termékeny párbeszédet kezdeményezni a ma emberével, vagy a történelem banalitásáról és fatalitásáról szóló unt lecke felmondása marad?

E jogosnak tűnő aggályok ellenére Győrben érdekes, a legendával feleselő és azt némileg tovább is gondoló előadás született.

Magyarország egyik legkorszerűbb és egyben legnagyobb színpadának méreteitől könnyen visszarettenhetnek a díszlettervezők, ám kellő merészség és intuíció birtokában itt megvalósíthatják legnagyobbterűbb elképzeléseiket is. Az utóbbi történet tavaly Csanádi Judittal a *Hege-dűs a háztetőn*, Menczel Róberttel pedig a *III. Richárd* kapcsán. Menczel most sem ijedt meg a tértől, a színpadot teljes mélységében és szélességében kihasználta: fentről csupaszz villanykörtek lógnak le, alattuk negyven, farácsos pallóval fedett kád, a hátsó sarkokban zuhanyozó, bal elől Coulmier tribünje, átellenben Sade stilizált budoárja és félig takarásban a zenekar dobogója. A kezdőképben Coulmier (Várday Zoltán) lép be családjával a hátsó vasajtón, határozott léptekkel előregyalogol a rivaldáig, mintegy kimérve a játszóhelyet, majd elmondja a prológusát. Erre az egyik kádról visszhangosat csattanva leesik a fedő, és benne, nekünk háttal, bohócruhás, halálfejmaszkos alak egyenesedik fel. Mikor megfordul, a halálfej másik oldalán vigyorgó, eleven arcot látunk: ő a Kikiáltó (Rupnik Károly), a belső játék narrátora és ügyelője, aki Janus-arcának grimaszaival, hoppmesteri botjának csapásaival ügyesen és erőszakosan levezényli az előadást. Bevezető szavai után a többi fedő is megbillen, és az alkalmi kriptákból az elmeegógyintézet lakói másznak elő.

Bár több ilyen elementáris kép nincs az előadásban, a rendező, Korcsmáros György továbbra is képekben, alakzatokban és fényekben, azaz látványban gondolkodott. Egy pillanatra sem feledkezett meg arról, hogy a két vitázó főalak mögött ott tátong a hatalmas tér, és ott áll vagy negyven ember. Böhm György épp ezért kissé meghúzta a monológokat, Köllő Miklós koreográfus pedig szintén végig mozgásban tartotta a négy énekest és a háttérben imbolygó katarátó tömeget. Sok volt a szöveget értelmező vagy ironizáló egyidejű mozgássor, minden mondatot igyekeztek vizuálissá tenni (ám sokszor épp ez ment az érthetőség rovására). Így a két címszereplő hosszú percekig alárendelt szerepet játszott a musicalszerűen zsúfolt, erős effektekre

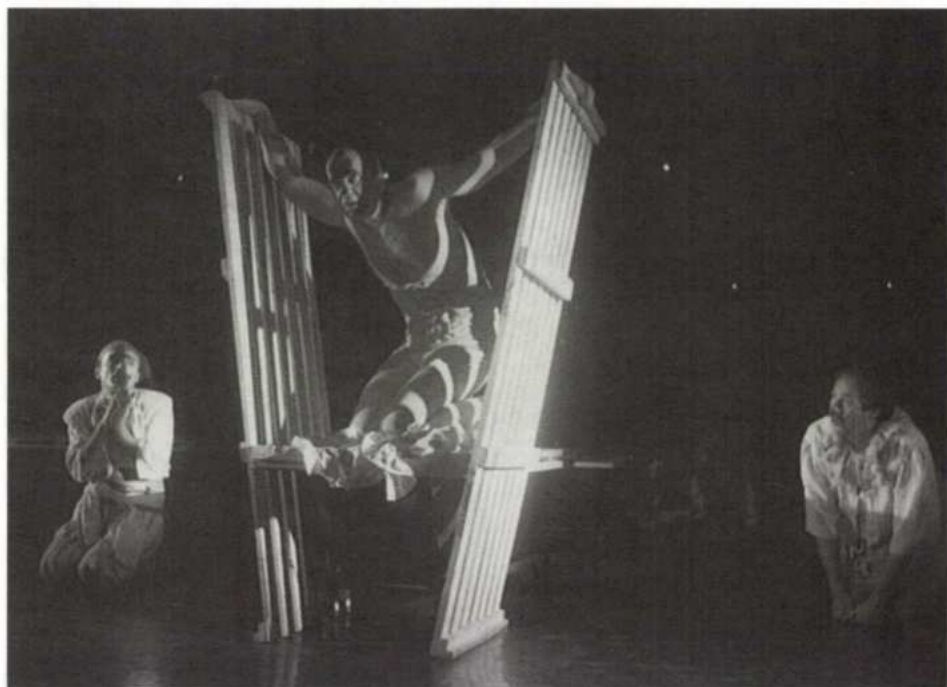
Marat: Kovács Zsolt

épülő színpadi közegben, hiszen a prózai és az énekes-táncos, a tömeges, illetve a páros jelenetek arányát végig a látványközpontú rendezői elv jelölte ki.

Ám húsz perc után hirtelen csend és nyugalom lett a színpadon: „Olvastam Sade halhatatlan írásait egyikében...” — szólt csipkelődve Marat (Kovács Zsolt), s ezzel kezdetét vette egy belső monológ, melyben a modern ember hasadt személyiségének két része folytatott egymással erősen retorizált vitát. Marat a népboldogító perverz heroizmusával irkálja kiáltványait a vérrel telt kádban, míg Sade (Gáti Oszkár) keresztbe tett lábbal, a fotel karfájára könyökölve figyel. A populizmus és az elitizmus, a fanatikus aktivitás és a szemlélődő passzivitás méri itt össze erejét. Az alapkérdés kimondatlanul is az, hogy megváltható-e a világ. Mert ha nem, semmi nem jogosítja fel a révült fantasztákat arra, hogy — bármilyen fennkölt — elvekért, elméletekért akár csak egyetlen emberi életet is kioltanak. Sade szerint csak személyes megváltástörténetek léteznek, amikor az ember maga kísérti meg magát az illúzióival, maga járja végig a csalódások passzióit, és maga feszíti fel magát a kiábrándultság keresztjére. A világ csupa test, amely telve van energiákkal, s szabadságunk abban áll, hogy belátásunk szerint rendelkezessünk velük. Az egyén kiteljesedése azonban csak a többiek ellenében lehetséges, tehát a közösségi lét egymást korlátozó egyedek szabályozott, ezért kellelten együtteséből áll. Mai szemmel Sade

egyértelműen az új idők embere, míg Marat kollektív fejlődéseméletével a közelmúltat idézi. Épphogy kiértünk a Marat-k gerjesztette agresszív idealizmusból, máris belefolyunk a Sade-ok riasztóan praktikus valóságába. Szóval csak anynyi változott, hogy nem csoport áll csoporttal szemben (mint tíz éve a kaposvári előadásban), hanem egyén az egyénnel. Mindenki egyedül van, sorsát egyedül és magának alakítja.

Gáti Oszkár Sade márkija arisztokratikus távolságtartással vesz részt a felfordulásban, magától messzire eltartva szemléli azt a röntgenképet, amely önnön belső hasadtságáról készült. Mint a belső játék szerzője, ő kérdez és ő válaszol, a vitában mégis elragadja a hév, s szenvedélyesen veti magát elnyomni vágyott hajdani énjére. A hajdani ént, azaz a Marat-t megszemélyesítő elmebeteg csak bábu a kezében, aki adott végszóra betanult frázisokat pufogtat. Kovács Zsolt annak érdekében, hogy végig fenntarthassa ezt az áttételességet, az elmebeteg figuráját realista eszközökkel kelti életre, színészkedő elmebetegként viszont stilizál. Különleges összpontosító készséget igényel ez a játék, amelynek rétegeit Kovács a második felvonás elején egyetlen gesztussorba sűríti: Coulmier rá-rivall, mire ő rémülten kiugrik a kádból; Sade-nak kell megnyugtatnia, és emlékeztetnie félbehagyott tirádájára; először még félig sokkban, mechanikusan ismétli el szavait, majd fokozatosan föleszmél, és a dadogásból éles váltásokkal visszatér enyhén deklamáló szövegmondásába. Az előadásban Marat-nak is, Sade-nak is van egy elrajzolt, már-már karikatúraszerű mása. Marat-nak a húszméteres pórázon, kényszer-

Sade: Gáti Oszkár (Ilovsky Béla felvételei)

zubbonyban rohangáló Jacques Roux (Lamanda László), Sade-nak pedig a piperkőc Duperrret, akit Szikra József ösztönei által terrorizált, megzavarodott gyerekek mutat fájdalmasan mulatóságos alakításában.

Az ellentmondó kettősségekben való látásmód végig az előadás sajátja maradt, de az írónia szerencsére nem szüntette meg a játszmák tétjét. A Korcsmáros György-Köllő Miklós alkotópáros a darab veretes filozofikusságát a játék finoman kimunkált esztétikusságával próbálta emészthetőbbé tenni. Ezen törekvésüket azonban arra is felhasználták, hogy azokban a jelenelekben, amelyekről nem jutott eszükbe semmi, a gondolatokat ügyesen kimódolt látvánnyal pótolják. Ez fel-feltűnt már az egyenetlenebb első felvonásban is, de különösen szembeötlött az egyébként erőteljes második rész végén, az előadás záróképében, amikor Coulmier bárgyú lojalitástól csöpögő zárszava után családjával együtt lemegy az ápoltak közé, akik őt is a Marat megölése miatt szabadsághőssé avanszált Charlotte Corday (Tihanyi Tóth Kinga) henteskése alá vonsozzák. Ebben a pillanatban a színpad mélyén leomlik egy fal, és egy gigantikus könyvespolcot pillantunk meg, mire a karosszékében pezsgőt szopogató Sade hangosan röhögni kezd, s lassan megindul a vasfüggöny. Az élet valóban másolni szokta a színpadot, valóban meg tudnak mozogni valódi köveket is ezek az imitált forradalmárok? Honnan van ebben a bealattózott, fásult tömegben annyi erő és öntudat,

hogy megszabaduljon piti zsarnokától? A kaposvári előadás végén szintén leomlott egy fal, csak hogy ott mögötte a Corvin köz képe rajzolódott ki, s előtte Máté Gábor kezében macskakövet szorongatva sirt; most könyvtárat látunk, és az előtérben Gáti pezsgőspohárral a kezében nevetgél. Sem önmagában, sem Ács rendezésével összevetve nem látom e gesztus értelmét, hiszen Sade szkepszise kezdetől fogva kiterjedt a tudásra is, ezért az utalgatás a könyvtárra funkciótlan öniméltésnek tűnik. Persze ezt abban a

pillanatban nincs időnk végiggondolni, olyan erős és meggyőző a hatás. Az előadás, ha gondolatilag nem is, teátrálisan kétségtelenül frapánsan zárul.

Mivel Peter Weiss darabja igen kemény, igen nehéz mű, és Győrben rég játszottak utoljára ilyesmit, joggal lehetett tartani attól, hogy a bemutatót értetlenkedve fogadja majd a közönség. A premierre még ki sem volt találva az elég hosszú tapsrend, a színészek kissé meglepődve és elfogódottan vették tudomásul a talán nem is remélt kirobbanó sikert. A kritikusnak pedig hízott a mája, hogy lám-lám, az ismét egyre inkább elharapódzó nézetel szemben a nagyérdeműnek nem csak a könnyen emészthető, habkönnyű bohóságok kellene. A társulat bebizonyította, hogy az élet komorabb és összetettebb oldalának ábrázolására is képes, a győri publikum pedig tanújelét adta: elvárja, hogy kedvencei a szórakoztatáson kívül a világ értelmezésére is kísérletet tegyenek. Nem blöffölve és nagyképűsködve, hanem eltökélten és igényesen.

Peter Weiss: *Marat/Sade* (Győri Nemzeti Színház) Fordította: Görgy Gábor. Dalok: Eörsi István. Diszlet: Menczel Róbert. Jelmez: Gloria Berg. Zene: Takács Krisztián. Rendezőasszisztens: Horváth Márta és Laborfalvi Mária. Mozgás: Köllő Miklós. Rendező: Korcsmáros György. Szereplők: Gáti Oszkár, Kovács Zsolt, Tihanyi Tóth Kinga, Szikra József, Lamanda László, Schwimmer János, Vincze Gábor Péter, Györgyi József, Polyák Lilla, Dósa Zsuzsa, Rupnik Károly, Horváth Valéria, Várday Zoltán, Bende Ildikó, Jámbor Adrienn, Simon Kázmér, Jáger András, Kszel Attila, Lénárt László, Károly Szabolcs, Tunyogi István, Bank Zsuzsanna, Bánkúti István, Hosztafi József.

CSÁKI JUDIT A LEGENDA ODA

meg = NÉMETH LÁSZLÓ: GALILEI

Reprezentatív előadásnak szánták az alkotók Németh László *Galilei* című művét Debrecenben. Reprezentatív lett.

Volt tanácskozás is a premier előtt, ahol az előadók érdekes témákat taglaltak Németh László ürügyén, de bármiről beszéltek is, a lényeg egy filológiai fegyvertény volt: a mű eredeti negyedik felvonásának újrafelfedezése.

A történetről és a nyomában keletkezett paradoxonhalmazról részletesen ír Radnóti Sándor Magyar esszé című tanulmányában; (*Recrudescunt vulnera*, Cserépfalvi, 1991); raj-

ta kívül is számosan (például Földes Anna a SZÍNHÁZ 1978/10. számában) elemezték annak a ténynek a kontextusát, hogy Németh László különféle nyomások és készletetek hatására átírta az 1953-ban született *Galilei* negyedik felvonását.

Miről, mire? Itt kezdődnek a paradoxonok, hiszen az efféle rehabilitációs, illetve igazságszolgáltatás történetek nyomán kialakult papírforma azt diktálná, hogy jóról rosszra, bátorról opportunusra... Csak hogy a válasz nem ilyen egyszerű, még abban az értelemben sem, hogy a papír-